

Wer-iz-wer: Sjolem Asch (I)

Fred Borensztajn

In het vorige nummer drukten we het verhaal *A sjtiler gortn* van Sjolem Asch af. In de inleiding bij het verhaal stelden we de vraag of Asch, die tot vóór Bashevis Singer de bekendste en meest vertaalde Jiddisje schrijver was, vandaag de dag min of meer is vergeten omdat zijn werk de toets der tijd niet heeft doorstaan of omdat zijn toenadering tot het christendom hem nooit is vergeven door zijn joodse lezerspubliek. In mei 2000 vond nog een conferentie plaats op de universiteit van Yale (waar ook zijn privé-collectie is ondergebracht) onder de titel *Sholem Asch Reconsidered*, in aanwezigheid van een aantal prominente jiddisjisten; mogelijk is die vraag daar gesteld, maar wat het antwoord was van dit gerenommeerde gezelschap, heb ik niet terug kunnen vinden... Maar nu eerst iets over zijn levensloop.

Sjolem Asch werd in 1880 geboren in Kutno, een klein plaatsje in Polen. Zijn vader was een eenvoudige veehandelaar en een gelovige chassied. Asch krijgt de gebruikelijke orthodoxe opvoeding, maar zijn belangstelling reikt al spoedig boven de religieuze boeken uit. Hij leert zichzelf Duits uit de Mendelssohn-vertaling van de Psalmen en begint seculiere boeken te lezen. Wanneer hij door zijn broers wordt betrappt, 'ontvlucht' hij op zeventienjarige leeftijd het huis en wordt privé-onderwijzer in een naburig stadje. Hij verdient daar mede de kost door brieven te schrijven voor ongeletterde personen en begint in die tijd Heine en Tolstoi te lezen. Gedreven door zijn schrijversambitie onderneemt hij op negentienjarige leeftijd de reis naar Warschau om op audiëntie te gaan bij J.L. Perets. Hij leest de meester een verhaal voor in het Hebreeuws, maar wordt huiswaarts gestuurd met het dringende advies zich op het Jiddisj te richten. Een paar maanden later gaat hij opnieuw naar Warschau met zijn eerste Jiddisje verhaal: *Moisjele*. Het wordt direct gepubliceerd. Hij vestigt zich in Warschau en publiceert eerst nog een aantal verhalen in het Hebreeuws om daarna voorgoed op het Jiddisj over te gaan. In 1903 trouwt hij met een dochter van de Pools-joodse schrijver M.M. Sapiro.

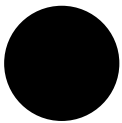
In 1905 publiceert hij *A sjtetl*, een wat nostalgisch aandoend prozagedicht dat het plattelandsleven in zijn geboorteplaats Kutno mooier voorstelt dan hij het in werkelijkheid moet hebben beleefd. Hij begint weldra bekend te worden en richt zich nu ook op toneel. *Mitn sjtrom* wordt in Warschau opgevoerd in het Pools. Daarna

schrijft hij nog een aantal drama's. Volgens de critici is het geen groots toneel, maar het wordt behalve in het Jiddisj ook in het Russisch en het Pools opgevoerd.

Got foen nekome

In 1907 schrijft hij een drama in drie akten, *Got foen nekome* (God der wrake) dat door de wat cynische beschrijving van zijn personages en de wat scabreuze scènes in een bordeel grote opschudding teweeg zal brengen. Hij leest het stuk eerst voor ten huize van Perets; het wordt door zijn collega's gekraakt en Perets raadt hem zelfs aan het stuk onmiddellijk te verbranden. Dit advies legt hij, hoe kan het ook anders, naast zich neer. Hij leest de tekst vervolgens voor aan de beroemde regisseur Max Reinhard. Deze laat het in het Duits vertalen en het wordt opgevoerd in Berlijn. Het doet, zoals gezegd, veel stof opwaaien. Wanneer het jaren later – in 1923 – wordt opgevoerd in New York, worden de voorstellingen door de politie vanwege de immorele inhoud – bordeelscènes en godslastering – verboden. Hoe dan ook, *Got foen nekome* bezorgt Asch grote faam.

De eerste akte begint met een kidoesj, een kleine feestelijke ontvangst ten huize van hoofdpersoon Jekl Tsjavtsjovitsj. Hij heeft voor een niet onaanzienlijk bedrag een torarol laten schrijven, die een ereplaats krijgt in de kamer van zijn mooie jonge dochter Rivkele. Voor de ontvangst, waarbij het niet storm loopt, is ook zijn buurman reb Elje, parttime huwelijksmakelaar, uitgenodigd. Reb Elje heeft voor Rivkele een arme, maar

Sjolem Asch

aardige talmoedstudent op het oog. Jekl stelt de aanstaande bruidegom de torarol als bruidschat in het vooruitzicht. Hij zal zijn schoonzoon bij zich in huis nemen en deze kan dan de rol van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat bestuderen, andere verplichtingen heeft hij niet. Jekl heeft op de benedenverdiepingen van zijn huis een 'zaak', maar hij houdt zijn winkel en zijn privé-leven strikt gescheiden. Al snel wordt duidelijk wat voor 'zaak' Jekl heeft. Hij is een hoerenwaard en zijn vrouw de hoerenwaardin. Maar zo zondig als hij zichzelf ziet, zijn dochter zal een fatsoenlijke joodse huisvrouw worden. Hij is woedend wanneer zijn dochter, tegen zijn voorschrift in, toch naar beneden gaat en contact heeft met de meisjes van de zaak. Ze zouden een slechte invloed op haar kunnen hebben. Hem mag de goede God voor zijn zonden straffen, hem beide benen breken of erger, als Hij maar niet aan z'n dochter komt. Reb Elje heeft hem het idee van de torarol aan de hand gedaan. Wanneer een jood boete wil doen en zijn leven wil beteren, moeten we hem helpen, zegt hij tegen de mensen in sjoel. En wat kan een zondige jood als Jekl (in het toneelstuk *der fetter* – letterlijk 'de oom' – genoemd) dan beter doen dan een torarol laten schrijven om Gods genade voor zijn dochter af te smeken.

דער פֿעטער: רבי, זי (רבקה'לע) מעג מיט אַ ספר-תורה אומגיין, זי איז אַזוי כשר ווי אַ ספר-תורה. פֿאַר איר, רבי, האָב איך דאָס ספר-תורה באַשטעלט, זעט, רבי, זי העפֿט אויס אַ קליידל פֿאַרן ספר-תורה'ס וועגן, זי מעג, רבי, אירע הענט זענען כשריע הענט. איך, רבי, איך וועל זיך נישט צורירן צו אייער ספר-תורה... זי (אויפֿן ווייב), זי וועט זיך נישט צורירן צו אייער ספר-תורה... זי, רבי, (לייגט די האַנט אויף רבקה'ס קאָפּ) זי וועט דערמיט אומגיין, ביי איר אין שטיבל וועל איך דאָס ספר-תורה שטעלן, חתונה האָבן, ארויס פֿון מיין הויז, נעם דיר דאָס ספר-תורה'לע מיט מיט דיר צו דיין מאַן...

ר' אלי: דאָס הייסט, דו מיינסט, אַז דו וועסט חתונה מאַכן דיין בתולה, וועסט דו איר דאָס ספר-תורה נדן געבן, וואָס, ניין?

דער פֿעטער: ר' אלי, אַז מיין טאָכטער וועט חתונה האָבן, וועל איך איר נדן געבן אַ סך געלט נדן און וועל זאָגן צו איר אַזוי: דו גיי אַרויס פֿון דיין טאָטעס הויז און פֿאַרגעס... פֿאַרגעס דיין טאָטען... פֿאַרגעס דיין מאַמען... און האָב כשריע קינדער, יידישע קינדער, אַזוי ווי יעדע יידישע טאָכטער, אַט וואָס איך וועל זאָגן צו איר. [...]

דער פֿעטער: רבי, פֿאַר אייך מעג איך דאָך זאָגן, מיר זענען דאָך אַליין, מיין ווייב מעג עס הערן. רבי, מיר זענען זינדיקע מענטשן. איך ווייס, גאָט וועט אונדז שטראַפֿן. זאָל ער שטראַפֿן. האָב איך אַ זאָרג. די פֿוס זאָל ער מיר אַראָפֿנעמען, אַ קאָליקע זאָל ער מיך מאַכן. [...]

Maar zo gemakkelijk gaat het allemaal niet. Twee van zijn personeelsleden besluiten voor zichzelf te beginnen en halen zijn dochter over met hen mee te gaan. Wanneer de huwelijksmakelaar komt, is Rivkele verdwenen. Jekl is wanhopig, zijn jarenlange inspanningen om van zijn dochtertje een fatsoenlijke *jidische dochter* te maken zijn vergeefs geweest. God is onbarmhartig, heeft hem gestraft door haar te treffen. Dan komt ze toch nog net op tijd terug en Jekls vrouw Sore zegt dat het allemaal nog goed kan komen. Maar Jekl wil alleen van zijn dochter weten of er iets gebeurd is, of ze nog maagd is. Ze

wil niet antwoorden en vraagt ten slotte: is dat wat goed is voor tatte-mamme slecht voor mij? Jekl is totaal gedes-illusioneerd en woedend op God. Hij heeft boete gedaan, maar de joodse God wil zijn boetedoening niet aanvaarden, is een *Got foen nekome*, een God der wrake. Hij sleurt zijn dochtertje mee naar beneden: *'in haizl arain'*, het bordeel in. En tegen reb Elje zegt hij: *'Hert, ir rov, ir nemt aich mit aier sefer-toire, ich darf es sjoin nisjt mer...!'*

דער פֿעטער: אויס הויז... אויס ווייב... אויס טאָכטער... אין "הייזל" אריין... צוריק אין "הייזל" אריין... מיר דאַרפֿן נישט קיין טאָכטער... מיר דאַרפֿן נישט... נקבות, ווי די מאַמע געוואָרן... גאָט וויל נישט... צוריק אין "הייזל", אין "הייזל" אריין... [...]

דער פֿעטער: מיר איז שוין סיי ווי סיי אַלץ איינס... דער טייוול גענומען... אויס טאָכטער... אויס ספר-תורה... אין "הייזל" אריין... גאָט וויל נישט... [...]

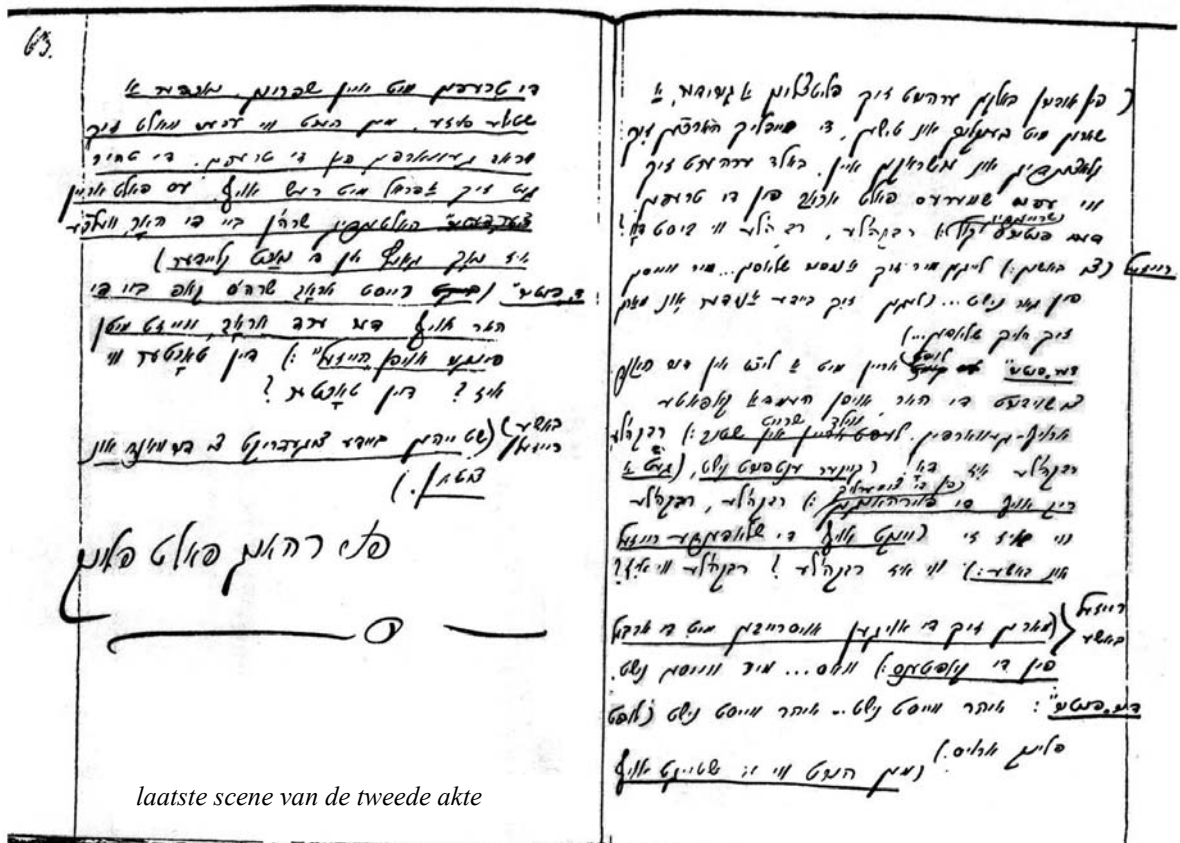
דער פֿעטער: הערט, איר רב, איר נעמט אייך מיט אייער ספר-תורה, איך דאַרף עס שוין נישט מער!
ר' אלי: וואָס רעדסט דו? וואָס ווילסט דו?

ביסט משוגע געוואָרן, צי חסר-דעה? **דער פֿעטער:** די טאָכטער איז אין "הייזל" געגאַנגן... דאָס ספר-תורה איז פסול געוואָרן... גאָט האָט מיר געשטראַפֿט... **ר' אלי:** וואָס רעדסט דו?

דער פֿעטער: איך בין אַ זינדיקער מענטש, איך ווייס עס גאַנץ גוט אַזוי... די פֿוס האָט ער מיר געדאַרפֿט אונטערברעכן, דעם קאַפּ אין דער ערד... אַ יונגען טויט... פֿון מיין קינד וואָס האָט ער געוואָלט: פֿון מיין אַרעם קינד?

ר' אלי: הער דו, מען טאָר נישט אַזוי רעדן געגן גאָט.

דער פֿעטער: אַלץ מען מעג רעדן... דעם אמת... איך בין טאָקע יעקל טשאַפּ-טשאַוויטש - אַ "פֿעטער" פֿון אַ "הייזל", נאָר דעם אמת מעג מען אפילו גאָט זאָגן... איך האָב שוין גאָר נישט קיין מורא... איך בין געגאַנגען צו אייך אין בית-המדרש אריין... איך האָב אייך אַלץ דערציילט... האָט איר מיר געהייסן אַ ספר-תורה שרייבן, דערינען, ביי איר אין שטיבל האָב איך עס אַריינגעשטעלט... גאַנצע נעכט בין איך דערביי געשטאַנען, און איך האָב דערצו אַזוי געזאָגט: דו ביסט טאָקע אַ גאָט... דו ווייסט פֿון אַלץ וואָס איך טו... דו וועסט מיר שטראַפֿן... שטראַף מיר... מיין ווייב שטראַף, מיר האָבן געזינדיקט, אָבער מיין אומשולדיק קינד שוין... אויף מיין אַרעם קינד האָב רחמנות...

laatste scene van de tweede akte

Motke de dief

Asch schrijft nog meer theaterstukken, waaronder in 1908 *Sjabse Tsvi*, over de valse messias, een stuk dat echter nooit zal worden opgevoerd. Het jaar daarop bezoekt hij Amerika, wat zijn weerslag heeft op zijn werk. In 1914 vestigt hij zich definitief in Amerika. Hij wordt vast medewerker van de *Forverts* en verdient al met al niet slecht. Een van zijn eerste ‘Amerikaanse’ romans is *Motke Ganev, Motke de dief*, een boek dat zoveel jaar geleden in de meeste joodse boekenkasten terug was te vinden. Het boek speelt nog wel in het oude Europa, met name in het nachtleven van Warschau. De titel doet onschuldig aan en onwillekeurig staat je een aardige joodse jongen voor ogen die door de armoede gedwongen het dievenpad opgaat, zo iemand als *Avreml der marvicher* uit het lied van Mordechai Gebirtig. Maar niets is minder waar, Motke is door en door verdorven, als kind een rotjongetje dat z’n speelkameraadjes hun brood afpakt, en op z’n twintigste een moordenaar en een pooier. In dat laatste beroep is hij geslaagd. Zijn meisjes houden van hem omdat hij hen op zaterdagavond meeneemt naar het Jiddisje theater. Zo hebben ze de hele week iets om naar uit te kijken. Maar na korte tijd staat hem een ander leven voor ogen; hij wordt verliefd op Channele, een rein joods meisje dat hem aan zijn moeder doet denken. Zowel Motke als Channele vertonen trouwens een sterke gelijkenis met de hoofdpersonages uit *Got foen nekome*. Hij neemt afstand van zijn beroep en gaat, om Channele te behagen, zelfs naar sjoel. Ten slotte stemt ze erin toe met hem te trouwen. In een poging schoon schip te maken vertelt hij haar alles over z’n verleden, ook over het feit dat hij de naam en het paspoort draagt van iemand die hij heeft vermoord. Ook nu is de joodse God de God der wrake. Zijn bekentenis doet hem in de gevangenis belanden. Een spannend boek, dat bol staat van de stereotiepe beschrijvingen, maar wel een verrassend slot heeft. Het verschijnt eerst als feuilleton in de *Forverts* en later als boek. Ook de toneelbewerking heeft veel succes.

Kidesj hasjem

Ondertussen begint Asch het ene boek na

het andere te schrijven over het leven van de joden in Amerika, in het bijzonder over dat van de joden van de East Side, maar zijn interesse blijft niet tot dat onderwerp beperkt. Hij schrijft na een bezoek aan Palestina over de heldhaftige inspanningen van de pioniers om de moerassen droog te leggen, maar ook over het joodse leven in de oude wereld en over jodenvervolgning door de eeuwen heen. Bekend is *Kidesj hasjem* uit 1919 (vooral in de toneelbewerking), dat het verhaal vertelt van een bloedbad ten tijde van de kozakkenhoofdman Chmielnitski in 1648 (in 1927 in het Nederlands verschenen onder de titel *Een pogrom*). *Kidesj hasjem* betekent letterlijk ‘heiliging van de naam’, en staat voor ‘liever martelaarschap en dood dan je jood-zijn verloochenen’. Onder dezelfde titel heb ik ook een heel ander kort verhaal gevonden in de Onkelosarchieven, met een zeer macaber karakter. Het zeer lezenswaardige verhaal is zowel in het Jiddisj als in een Engelse transcriptie en vertaling op het internet te vinden (<http://shakti.trincoll.edu/~mendele/tmr/tmr05003.htm>).

Het verhaal begint met een reisgezelschap dat in het maanlicht in opperbeste stemming terugkeert van een bruiloft. De koetsier is enigszins aangeschoten en weigert de weg vrij te maken voor de koets van een edelman. Wij joden gaan voor niemand opzij, snoeft de simpele *balegole*.

ווייס באַשנייט איז דער וועג. די לבנה
שפיגלט זיך אָפּ אין די ברייטע ווייסע פֿעלד-
שנייען ווי אין אַ ים; און די שטערן רייבן
זיך איינס אָן צווייטן אַזוי געדיכט זענען זיי
איבערן הימל באַזייט. פֿון דער ווייטנס
הערט זיך אַ ייִדיש זמרל, אויסגעמישט מיט
דעם קנאַל פֿון אַ בעל-עגלהס בייטש:

הע, הע, אָן אַ זייט,
ייִדעלעך פֿאַרן, ייִדעלעך פֿאַרן!
לכה-דודי, לכה דודי
לקראת כלה!

פֿון וואַנען פֿאַרן דאָס ייִדעלעך אַזוי
פֿריילעך? פֿון אַ חתונה פֿאַרן ייִדעלעך.
אַנגעשטאַפט איז די בויד מיט מחותנים,
אויפֿן סאַמע קאַרזשעל זיצט דער בעל-עגלה

zeggen de tijd van het jaar dat joden traditioneel van rituele moorden werden beschuldigd. Het gezelschap wordt in de gevangenis geworpen. Alleen als ze de moord bekennen en zich bekeren hebben ze nog kans op genade. Droefenis en angst bij de gelovigen. Er gaan geruchten dat de simpele balegole is gewicht voor de dreigementen. De joden van de kehille, bijeengekomen in de sjoel, horen 's nachts vijf klappen op de deur en vinden wanneer ze de deur openen vijf hoofden op straat. Nu pakt de moeder van de koetsier, die al bekend stond als iemand die de *mitswot* amper naleefde en thans door iedereen schamper wordt aangekeken vanwege het vermoede verraad van haar zoon, het hoofd van haar zoon en danst ermee in het rond voor de heilige ark. Ze is trots dat haar zoon zich op het laatste moment heeft bedacht. En de anderen benijden haar.

אין דעם הערן זיך טריט צורייטן פֿון דרויסן. אַ רייטער קומט צו דער שול, וואַרפֿט עפעס אַרונטער הינטער דער טיר און קלאַפט אָן אין טיר פֿון שול - איינס, צוויי, דריי, פֿיר פֿינף. פֿינף קלעפּ האָט ער געגעבן. און ווי עס האָט זיך דערהערט דער פֿינפֿטער קלאַפּ אין דער טיר, רייסט אויף די מוטער פֿון דעם בעל-עגלה די טיר פֿון שול - און הינטער דער טיר פֿון דער שול ליגן פֿינף אַפּגעהאַקטע קעפּ.

אויסגעזוכט האָט זי דעם קאַפּ פֿון איר זון און אויף די הענט גענומען און איז אַרײַנגעגאַנגען מיט אים אין שול אַרײַן. הויך האָט זי געהאַלטן דעם קאַפּ פֿון איר זון אויף די הענט, ווי זי וואָלט אים דער גאַנצער עדה געוואָלט צײַגן. אַ שטאַלצער בליק האָט זיך פֿון אירע אויגן אַרויס-געריסן. אַראַפּגערוקט האָט זי שוין דאָס טיכל פֿון איר קאַפּ און האָט שטאַלץ אַלעמען אין די אויגן געקוקט. אַפּגערוקט מיט

כבוד האָבן זיך אַלע פֿאַר איר און די מאַמע, מיט דעם זונס קאַפּ אין דער האַנט, האָט אין מיטן שול צו טאַנצן אַנגעהויבן.

לייכט און שטיל האָבן זיך אירע פֿיס באַוויגן, און געטאַנצט האָט זי מיט איר זונס קאַפּ פֿאַרן אָרן - קיין איין וואָרט ניט גערעדט. אירע ליפּן זענען שטום געווען, נאָר

שיכורלעך. דאָס היטל שפּרינגט פֿון קאַפּ, און מיט דער בײַטש קנעלט ער אונטער: הע, הע, אָן אַ זײַט, אָן אַ זײַט! זײַט וויסן, די פֿערדעלעך, אַז אײער בעל-הבית איז שיכור, מען פֿאַרט פֿון אַ חתונה - און זיי האָבן פֿאַרגעסן דעם טעגלעכן יאָך, לאָזן זיי זיך מיט אימפעט און טרײַבן אַלעס פֿון וועג אַראָפּ.

און די מחותנים האַלטן אײנער דעם צווייטן מיט די הענט אַרומגעאַרעמט, די שטריימלעך רוקן זיך אָן אַ זײַט. די פֿערד פֿאַרפּלאַנטערן זיך, און אַלע אין אײנעם שאַקלען זיך צוזאַמען מיט דער פֿור, ווי בײַ דער גמרא, און זינגען הויך אפֿן קול: ...

דער וועג לייכט אין שניי- און לבנה-ליכט, און אין דער ווייסער לבנה-נאַכט טראַגט זיך די ייִדנס זמר:

לכה דודי, לכה דודי, לקראת כלה!
 עס זעען ניט די ייִדעלעך ווי דער פּריץ פֿון שטעטל קומט זיי אַנטקעגן מיט דריי פֿערד נאַשפיץ (אין דער לענג). עס הערן ניט די ייִדעלעך ווי דער פּריץ רופֿט: "היי, זשידי, פֿאַרכי, דײַטשע דראַני" (היי, ייִדן, פֿאַרכעס, לאָזט דעם וועג). פֿריילעך זענען ייִדן, אַ טאַכטער אויסגעגעבן. נאָך אַ ייִדיש פֿאַר בײַ ייִדן צוגעקומען. אַ ניי הויז אין ייִדיש פֿאַלק, און יעדעס ייִדישע הויז איז ווי יעקב אבינוס הויז. און ווער הערט היינט דעם פּריץ מיט זײַנע משרתים. "דײַטשע דראַני, זשידי, פֿאַרכי", שרייט דער פּריץ. די ייִדעלעך ענטפֿערן אים: "מיר ייִדן האָבן אַ משיח, און וואָס האָסט דו? מיר דינען דעם אײַנציקן לעבעדיקן בורא. און דו וועמען? דער רבי איז אונדזער מליץ יושר. און דײַנער ווער?" און זיי גיבן ניט דעם פּריץ דעם וועג. זיי נעמען פֿאַרן פּריץ דאָס היטל ניט אַראָפּ. זיי זאָגן ניט דעם פּריץ: "דזשען דאַבריי" (גוט מאַרגן). שיכור זענען ייִדן און פֿאַרן פֿון אַ חתונה און זינגען אין די ווייסע נאַכט אַרײַן:
 "לכה דודי, לכה דודי, לקראת כלה!"

Dit brutale gedrag komt het gezelschap, dat behalve de koetsier uit vier respectabele leden van de kehille bestaat, duur te staan. De voornamelijk heer die de koetsier geen voorrang gaf, laat zijn knechten uitzoeken wie die mensen waren. Ze komen in een kroeg en vinden daar een dode boer. 'Oen di tsait iz gewen far Pesech', schrijft Asch dan veelbetekenend, dat wil

מיט אירע אויגן האָט זי אויף אַלעמען מיט
שטאַלץ געקוקט.

און אַלע האָבן זיך אָפּגערוקט פֿון איר און
מיט קנאה און פֿבּוד געקוקט אויף איר:
די מוטער טאַנצט מיט איר זון, די מוטער
טאַנצט מיט איר זון.

Een joodse paus

Vermeld zij nog *Farn Mab*, een van Sjolem Asch' belangrijkste werken, in het Engels vertaald als *Three Cities* (1929-1931), een sociale en historische roman die uit drie delen bestaat: Petersburg, Warschau en Moskou.

De meeste boeken van Asch worden in die tijd gretig ontvangen door een grote lezerskring en naar mijn indruk meer in de Engelse (of Duitse of Poolse of Nederlandse) vertaling gelezen dan in het Jiddisj. Asch ziet zichzelf ook niet zozeer als een Jiddisje schrijver. Wanneer Bialik hem eens prijst als zodanig, reageert hij verbolgen. Hij ziet zichzelf eerder als een wereldschrijver. In literaire kringen heeft men nogal wat aan te merken op zijn stijl; die is inderdaad weinig verfijnd. Ook als persoon is hij niet bij iedereen geliefd. Hij wordt omschreven als ijdel, egoïstisch en hoogmoedig, ver verheven boven de gewone, weinig gelezen, Jiddisje schrijvers. Hij is zeer gevoelig voor eerbetoon en loftuitingen, vooral wanneer die uit de christelijke hoek komen. Gezien zijn christelijke romans (waarover later) en zijn idee dat de joden Jezus als een groot profeet zouden moeten zien, verrijst hier een beetje het beeld van een 'joodse paus'. Opmerkelijk is ook dat hij zijn verzameling van judaica en bijzondere Hebreeuwse en Jiddisje manuscripten niet aan een joods instituut heeft nagelaten, maar in 1945 heeft overgedragen aan de universiteitsbibliotheek van Yale. In een in de catalogus opgenomen begeleidend schrijven rechtvaardigt hij deze keuze. De joden moeten Amerika als hun nieuwe vaderland zien en hun boom der kennis in Amerikaanse aarde planten, zodat hun historische (joods-christelijke) bijdrage aan de beschaving de totale Amerikaanse samenleving ten goede kan komen. Al vanaf het moment dat zijn manuscript van *Der man foen Natseres* (zijn boek over Jezus) in Yale terecht was gekomen, schrijft hij, wist

hij dat Yale de beste plaats zou zijn voor al zijn boeken en manuscripten. Daar staat tegenover dat hij te allen tijde zijn solidariteit heeft betoond met de vervolgte joden in Oost-Europa. Hij zamelde geld voor hen in en schreef artikelen en boeken, waaronder het veel geprezen *Der tehilim-jid* (*Salvation*), om hun een hart onder de riem te steken.

Asch heeft een enorme productie (vele tientallen werken) op zijn naam staan. Ik heb geen moeite gedaan zijn hele oeuvre door te lezen, maar me tot een kleine tien beperkt. Dikke boeken als *Motke de dief* en *East River* las ik achter elkaar uit, niet omdat ze zo goed zijn, maar omdat ze boeiend zijn, of liever gezegd pakkend. Ze bevatten alle elementen van de bestseller of misschien zelfs wel van de hedendaagse tv-soap. Een matige stijl, heel veel gebeurtenissen, spanning, (melo-)dramatische ontwikkelingen en personages die in korte tijd sterke (ongeloofwaardige) veranderingen in hun denken ondergaan. Vandaag de dag zouden zijn boeken niet meer aanslaan bij het grote publiek, daarvoor zijn ze qua thema en beschrijvingen wat uit de tijd. Andere boeken van veelgeroemde schrijvers uit die tijd zijn vaak nog wel goed leesbaar en in die zin vind ik Asch geen wereldliteratuur. Maar in Jiddisje anthologieën wordt hij, ondanks ferme kritiek, toch wel als een van de belangrijkste Jiddisje schrijvers beschouwd.

Der man foen Natseres

Bij een van zijn bezoeken aan Palestina raakt Asch gefascineerd door de figuur van Jezus. Hij vindt dat de joden Jezus als de zoon van God moeten erkennen en dat jodendom en christendom zouden moeten samensmelten. Hij begint aan de trilogie *Der man foen Natseres*, waarvan het eerste deel in 1938 gereed komt. Het brengt hem in een zeer ernstig conflict met de joodse wereld. De *Forverts*, waarvan Asch een vaste en zeer gerespecteerde medewerker is, weigert het werk te publiceren. Deze affaire is bepalend voor Asch' verdere loopbaan en leven. Na de christelijke boeken keert hij terug naar joodse onderwerpen. In 1946 verschijnt *East River*, dat in een arme, deels joodse wijk van Manhattan speelt en waarin

toch ook weer een Iers meisje, Mary, dat diep in Jezus gelooft, een hoofdrol speelt. Verder onder meer het bekende *Passage in de nacht* over de Oost-Europese joden in Amerika, een boek over het leven van Mozes en een over het leven van de profeet Jesaja. Asch vestigt zich in 1955 (hij is dan 75) in Israël en brengt zijn laatste jaren in Bat Jam door. Hij wordt tot zijn eigen verbazing in Israël vrij vriendelijk bejegend. Tijdens een bezoek aan Londen in 1957 sterft hij.

In de tweede aflevering van deze Wer-izwer zal ik wat dieper ingaan op de reacties op *Der man foen Natseres* (in het Nederlands vertaald als *De Nazarener*) en nog een of twee van zijn bekendste boeken bespreken.

Asch en Dylan

Laat ik deze aflevering over Sjolem Asch beëindigen met een halve anekdote. Als je op internet zoekt, kom je nog wel eens vreemde dingen tegen. Zo las ik dat Bob Dylan in zijn leven sterk is beïnvloed door de zonen van twee beroemde Jiddisje schrijvers, Sjolem Alejchem en Sjolem Asch. Sjolem Alejchems zoon Norman Raeben (van Rabinowitsj) was Dylans docent kunstgeschiedenis en zou hem sterk hebben geïnspireerd. Moses Asch, een zoon van Sjolem Asch, op tienjarige leeftijd met zijn vader mee naar Amerika gekomen, was de oprichter en directeur van Folkways Records, een maatschappij die muziek uitbracht van Pete Seeger en Woody Guthrie. Wie zou Dylan zijn geweest zonder deze twee illustere voorgangers, vraagt de internetschrijver Larry Yudelson zich af. Uit de 'memoires' van deze Moses Asch leren we nog iets over het persoonlijke leven van de schrijver.

(Sing Out!, Feb/March 1961) When I was 8 years old, we made our home in Brooklyn. It was there on East 4th Street near the cemetery that I first became aware of folk music lore and song. I had a good background to it. First as an infant in Poland where we spent our summers in the woods living in a log cabin with white caulk to seal the trunks from the winds, searching for strawberries and mushrooms. This has stood me well these days

for I have been able to discuss mushrooms of Poland with ethnomycologists such as Mr. Wasson for whom I issued the 'Ceremonies of a Mushroom Worshipper'. Then as my father's works were being played in Berlin we moved there. Dressed as 'a city kid', I noticed the contrast with our former life in Poland. As World War I was imminent we moved to Paris where Yiddish became my mother language rather than French, although as school kids we played and sang to 'Sur le pont d'Avignon'. Mother taught me Yiddish folk songs such as 'Oif dem Pripitchik' and put us to sleep with 'Shluf mein kind'.

[...]

As father had to make enough to support four children, a wife and a home, he had to travel on lecture trips. His earnings as correspondent and serial writer for the Jewish Daily Forward brought him only 40 dollars a week. Most of his trips were in the west. He used to send me books filled with the lore of the west so Jesse James and Bill Hickock were early acquaintances of mine. Especially as they defied the law and helped the poor against the rich. For the Robin Hood story was close to us living in Brooklyn...

Het is niet makkelijk boeken van Asch in het Jiddisj te vinden; de Mira Rafalowiczbibliotheek heeft er drie, de Rosenthaliana wat meer. Vertalingen in het Nederlands of Engels zijn in alle openbare bibliotheken ruimschoots aanwezig. Op de Onkelos-site (<http://shakti.trincoll.edu/~mendelev/onkelos> of via www.grinemedine.nl) zijn drie Jiddisje teksten van Sjolem Asch te vinden in pdf-formaat, te weten 'A sjtiler gortn' (shtil.pdf), dat we in het vorige nummer van GM hebben gepubliceerd, 'Kidesj hasjem' (kh.pdf) en 'Dos koiler gesl' (kola.pdf).

Literatuur

Charles Madison, *Yiddish Literature*, New York 1971, p 221-261

S. Niger, Sjolem Asj, *Zain lebn, zaine werk*, New York 1960 (met inleiding van Melech Ravitsj)

Yale University Library, Judaica Collection

Mendelev Reviews op internet (<http://shakti.trincoll.edu/~mendelev>)

